

Tämä on viimeinen käsikirjoitusversio esseestä, joka on ilmestynyt kirjassa *Turun romantikko. Esseitä Hannu Salmelle*. Toim. Juhana Saarelainen, Heli Rantala, Petri Paju & Mila Oiva. Turun yliopisto 2021, 100–110. Julkaisu on avoimesti saatavilla osoitteessa: <https://www.utupub.fi/handle/10024/151696>

James Bond – syklinen sankari

Maiju Kannisto

Vuonna 1961 syntyi yksi aikamme suurimpia sankareita. Tuottaja Harry Saltzman osti tuolloin kirjailija Ian Flemingiltä oikeudet tämän agenttiromaanien filmatisoimiseen. Skotlantilainen kehonrakennusta harrastanut näyttelijä Sean Connery loi brittiläisen agentin hahmon, kun salainen agentti James Bond debytoi valkokankaalla seuraavana vuonna. Kirjallinen sankari oli hakenut suosiotaan pidempään, mutta elokuvallinen Bond hahmo saavutti maailmanlaajuisen suosion jo ensimmäisestä elokuvasta *Dr. No* (1962) lähtien. Sen jälkeen Bondin agenttihahmo on tähdittänyt yli kahtakymmentä elokuvaa ja toistanut seikkailujaan televisioruuduilla satoja kertoja. Toiston kautta hänestä on rakentunut eri sukupolvia yhdistävä syklinen sankari.

Sean Conneryn luoma Bond ei ollut aivan sitä, mitä Flemingillä oli ollut mielessään, mutta kirjailija totesi, että jos hän kirjoittaisi kirjat uudestaan, Bondista tulisi juuri sellainen kuin Conneryn tulkinta oli. Elokuvan Bond oli karismaattisen seksikäs ja fyysisesti vahva. Hän päästeli itsevarmasti kulmakarvojaan nostellen sutkautuksia, joista tuli Bond hahmon tavaramerkki koko elokuvasarjassa. Työläistaustainen Connery kuittasi itsevarmuudella sen mitä hienostokasvatuksen puutteella hävisi. Hän rakensi perustan sankarihahmolle, joka edelleen vetoaa yleisöön. American Film Institute valitsi Conneryn esittämän James Bondin elokuvahistorian kolmanneksi suurimmaksi sankariksi vuonna 2003.

Bondin hahmo puhutteli sankarina luokkaan, sukupolveen, sukupuoleen ja kansallisuuteen katsomatta laajasti 1960-luvulla. Bondin myötä Sean Connerysta tuli tähti, jonka yksityiselämää haluttiin puida lehtien sivuilla. Tähteydessä oleellista on ristiriita julkisen hahmon ja yksityiselämän välillä, tähtiteorioiden mukaan tähdestä puhutaan vasta, kun roolihahmon lisäksi yksityiselämä nousee kiinnostuksen kohteeksi. Yleisö ja etenkin fanit janoavat tähden yksityiselämästä yksityiskohtia. Tähteyden taakka ja tähtihahmon kapea kuva voi olla raskas näyttelijälle, niin myös Connerylle, joka halusi irrottautua Bond-hahmosta viiden elokuvan jälkeen.

Bondista tuli nopeasti populaarikulttuurin hahmo, joka seikkaili kaikkialla, eri medioissa ja tuotteissa. Bond liitettiin 1960-luvun muodikkaaseen svengaavaan Lontooseen populaarikulttuurisena ikonina minihameiden ja huippumalli Twiggin kanssa. Bondin hahmo näkyi mainoksissa ja määrittäi muotia. Suomessakin Luhta mainosti vuonna 1966 Bond-asujensa olevan ”nuorison tähtäimessä”. 1960-luvulla edullisemmat tekokuidut mahdollistivat muodin suuremman yleisön saataville, jolloin syntyi muoti-ilmiöitä. Uudenlaisen kulutuskulttuurin noustessa julkkiksia valjastettiin mainonnan tarpeisiin, Bondin lisäksi esimerkiksi laulajatahti Viktor Klimentko mainosti nuorisolle farkkuja ja iskelmätahti Carola kynsilakkaa. Tähtiä fanitettiin ja heitä jäljiteltiin. Medialla oli merkittävä rooli uudenlaisen nuorisosukupolven liikehdinnässä ja kulutuskulttuurin luomisessa. Sukupolvea voikin pitää yhtenä määrittävänä tekijänä elämäntavoissa ja arvoissa, yhtä aikaa samaan ikäryhmään kuuluvia yhdistävät esimerkiksi teknologioiden käyttötavat, tietyt kulutustuotteet ja populaarikulttuurin ilmiöt ja tähdet.

Tähtien suuri merkitys tunnustettiin tuon aikaisessa mediatutkimuksessa. Tuolloin oltiin huolestuneita median vaikutuksista etenkin lapsiin ja nuoriin. UNESCO:n laatimassa raportissa 1961 esiteltiin laajasti kansainvälistä elokuvien vaikutustutkimusta ja todettiin, että lasten ja nuorten filmitähtien palvonnalla oli pitkäaikaisia, epäsuoria vaikutuksia käyttäytymismalleihin, moraalisiin ja suoremmin pukeutumiseen ja kulutusvalintoihin. Bondista tuli ajan vaikutusvaltainen elokuvatähti, jonka kanssa 1960-luvulla syntynyt sukupolvi sai kasvaa yhdessä.

Elät vain kahdesti – sukupolvien sankarit

Connery, Moore ja myös myöhemmät Bond-näyttelijät ovat tähtiä, mutta Bondin kuvitteellinen hahmokin on tähti. Kuvitteelliset tähtihahmotkin käyttävät todellista valtaa – heitä jäljitellään, heidän asenteensa ja mielipiteensä ovat vaikutusvaltaisia. Tähtiä on tulkittu populaarimyytteinä, nykyihmisen myyttisinä sankarihahmoina, jotka ikään kuin esittelevät erilaisia selviytymiskeinoja elämässä. Tähteystutkija Chris Rojek on ajatellut, että ihmiset tarvitsevat tähtihahmoja ongelmiansa käsittelemiseen, kun tähtien yksityiselämien ristiriitojen kautta peilataan oman elämän haasteita. Yksinäisenä sankarina maailmaa pelastava Bond sopi yksilöllisyyttä korostavaan ajatteluun, joka alkoi nousta 1960-luvulla niin mainonnassa kuin työelämässä johtajuusopeissa. Kulutustuotteiden tarjonnan lisääntyessä kuluttajat alettiin

ymmärtää yksilöllisinä henkilökohtaisen mielihyvän tavoittelijoina ja työntekijät inhimillisinä yksilöinä eikä vain tehokkaan koneiston kasvottomina osina.

1970-luvulle tultaessa Bond oli jo historiallinen hahmo, menneen ajan sankari. Roger Mooren tähdittämässä elokuvissa vedottiinkin populaarikulttuuriseen muistiin. Tämän ajan elokuvat – *Live and Let Die* (1973), *The Man with the Golden Gun* (1975), *The Spy Who Loved Me* (1977) ja *Moonraker* (1981) viittailivat aiempiin Bond-elokuvaan alkaen jopa parodioida 1960-luvun elokuvia ja agentin kaikkivoipaisuutta. Mooren Bond vietti eniten naisia, hallitsi lajin kuin lajin laskettelusta kiipeilyyn ja sukeltamiseen ja liikkui taitavasti niin pinnan alla, ilmassa kuin avaruudessakin. Mooren 1970-luvun Bond säilytti tyynen huvittuneen asenteensa ja tietyn leppoisuuden kaikissa tilanteissa. Samalla elokuvaan yhdistettiin uusia kulttuurisia mielikuvia ja ajankohtaisia ilmiöitä, kuten avaruusspektaakkelia *Moonraker*-elokuvassa. Ehkä 1970-luvulla nuoruuttaan eläneet ovat imeneet sen ajan Bond-sankaruudesta selviytymismalleja, kuten työelämässä yksin selviämisen kulttuuria ja rauhallisten leppoistaa asennetta ongelmatilanteissa.

Mooren jälkeen Timothy Daltonin Bond 1980-luvulla oli herkempi ja otti vaaratilanteet enemmän tosissaan. Bondin lahjomaton rehellisyys taisteli kylmän sodan mädänneisyyttä vastaan. Daltonia oli pyydetty Bondiksi jo nuorena parikymppisenä heti Conneryn vetäytymisen jälkeen 1960-luvun lopulla, mutta hän otti roolin vastaan vasta elokuvaan *007 vaaran vyöhykkeellä* (1987). Roolivaihtoehtojen kautta aukeaa vaihtoehtoinen historia – millainen olisi Bond, jos Roger Moore ei olisi lainkaan näytellyt agenttisankaria Conneryn jälkeen?

Daltonin 007-elokuvien jälkeen elokuvasarjassa tuli pieni tauko tuotanto-, sopimus- ja talousongelmien vuoksi. Jo 1980-luvulla Bondiksi kaavailtu Pierce Brosnan sai roolin vuonna 1994 ja Bond palasi pelastamaan maailmaa Venäjälle sijoittuvassa elokuvassa *007 ja kultainen silmä* (1995). Ensimmäistä kertaa Bond-elokuvissa käytettiin tietokoneanimaatioita, ja räjähdyksiä ja tehosteita olikin enemmän ja isommin kuin koskaan aiemmin. Laman jälkeen työelämän tehokkuus tunkeutui Bondinkin työskentelyyn. Brosnanin 1990-luvun agenttisankari oli tehokkain tappaja, joka surmasi Bondeista eniten vihollisia.

Brosnanin seuraajaksi Bondina valittiin Daniel Craig, jonka tähdittämä *Casino Royale* (2006) sijoittui tarinallisesti Bondin agenttiuran alkuun. Tämä mahdollisti kokemattomamman Bondin

esittämisen ja toisaalta monien tuttujen Bond-maneerien karsimisen. Bondille haettiin uusia yleisöjä ja sankarista haluttiin muovata entistä realistisempi ja fyysisempi. Sankari oli myös haavoittuvampi, ja hänen henkilösuhteitaan kuvattiin aiempaa syvällisemmin. Craigin tähdittämät Bond-elokuvat ovat olleet yleisömenestyksiä ja tuottaneet miljardeja dollareita.

Jokaiselle Bond-näyttelijälle löytyy kriitikoita ja kannattajia. Jokaiselle Bond-näyttelijälle – yksittäisen Bond-elokuvan *Hänen majesteettinsa salaisessa palveluksessa* (1969) tehnyttä George Lazenbya lukuun ottamatta – löytyy fanien ja kriitikoiden laatimia vahvoja perusteluja, miksi kukin olisi paras Bond. Perustelut voivat liittyä ulkonäköön, näyttelijäntyöhön, elokuvien maailmaan yleisemmin tai arvioijan omiin kokemuksiin ja tunteisiin, esimerkiksi juuri lapsuudesta tuttu Bond voidaan kokea aitona ja alkuperäisenä. Eri näyttelijöiden myötä Bond uudistuu, vaikka säilyykin osin tuttuna sankarina. Tilaako jokainen sukupolvi sankarinsa vai tekevätkö sankarit sukupolven?

Huominen ei koskaan kuole – syklinen mediateksti

Sarjallisuus on alun alkaen osa James Bondin hahmoa ja tarinaa. Romaanisarja tuotettiin elokuvasarjaksi, joka päätyi Suomessa television säännöllisesti toistuvaksi sisällöksi 1990-luvun alusta lähtien Neuvostoliiton hajottua. Esimerkiksi *Salainen agentti 007 ja tohtori No* (1962) on vuosina 1991–2020 esitetty televisiossa 17 kertaa, kuten myös *007 ja Kultasormi* (1964). Bond-elokuvat olivat Kolmostelevisiion ja MTV3:n kanaville tärkeitä massayleisöjen kerääjiä, mutta myös laajemmin MTV:n brändiä määrittänyt lauantai-iltojen toimintasankari. Bond pysyi MTV:n lähes vuosittaisena vakio-ohjelmistona vuoteen 2009 asti, kunnes siirtyi Subille ja sitten Nelosen säännölliseksi ohjelmistoksi. MTV:n uudistaessa brändiään 2000-luvulla kanavan vakiokasvoja siivottiin pois uudenlaista nuorempaa edelläkävijä-brändiä rakennettaessa.

Elokuviissa tutut elementit – drinkit, autot, sutkautukset ja naissuhteet – toistuvat, vaikka viholliset vaihtuvat ja maailma agentin ympärillä muuttuu. Tällaista toiston varaan rakennettua ja syklistä toistuvaa mediasisältöä voisi kutsua *sykliseksi mediatekstiksi*. Syklinen mediateksti tarvitsee sitä kannattelevan sankarin, jota yleisö seuraa vuosikymmeniä. Hahmosta tulee tuttu samoin kuin muista hahmoista ja mediatekstin maailmasta. Elokuviien tarina ei etene lineaarisesti. Elokuviien juonet eivät rakennu kronologisesti edeltävän elokuvan tapahtumia

jatkamaan, vaan jopa syklisesti: Daniel Craigin myötä palattiin aiempia elokuvia edeltävään aikaan, Bondin uran alkuun.

Syklisenä mediatekstinä Bond kiinnittyy ajallisesti elokuvan tuotantoajankohtaan, tietyn elokuvan katsomisaikaan, mutta myös kaikkiin niihin aikoihin, kun olemme katsoneet Bond-elokuvia. Lapsuudessa ensi kertaa kohdattu Bond on mukana myös siinä uudessa Bondissa, jonka kohtaamme Bond-elokuvan ensi-illassa. Merkityskerrostumat kasaantuvat eri katsomiskerroilla vuosikymmenten aikana. Muodostamme tunnesiteitä hahmoon, jonka tunnemme lapsuudesta lähtien. Huonotkin tavat sallitaan Bondille, joka on kuin ystävä tai sukulainen, ”se nyt vaan on tuollainen”.

Mikä Bondissa on tuttua ja pysyy samana, vaikka Bondin näyttelijä ja hahmo, elokuvallinen maailma sekä viholliset muuttuvat? Bond on selviytynyt sankarina vuosikymmeniä, koska on onnistunut muuttamaan toimintatapojaan. Vaikka Bond ei hahmona vanhene, se muuttuu. Samalla Bond on säilyttänyt nostalgisoivalle yleisölle tarpeeksi yhteisiä muistoja ja jaettua tietoa. Syklisesti toistuva mediasisältö luo turvaa, jota eskapistinen viihde voi sitä kaipaavalle yleisölle tarjota.

Keväällä 2021 ensi-iltansa saavassa seuraavassa Bond-elokuvassa Bond on eläköitynyt ja hänen koodinimensä 007 annetaan seuraajalle, naisagentille. Käsikirjoittaja Phoebe Waller-Bridgen mukaan on ollut paljon puhetta siitä, onko Bond enää relevantti hahmo, etenkin hänen naiseen kohdistuvan sovinnistisen asenteensa takia. Waller-Bridgen mukaan Bond on edelleen tärkeä, mutta elokuvasarjan on uudistuttava. Uudelle elokuvalla on tärkeää, että siinä kohdellaan naisia kunnioittavasti. Bondin ei kuitenkaan tarvitse tehdä niin, sillä hänen on säilyttävä aitona hahmolleen.

Bondin hahmo on rakentunut aikansa kontekstissa ja katsojille hahmo on rakentunut tutuksi eri merkityskerrostumineen. Syklistä mediatekstiä ei voikaan katsoa ja kokea irrallaan näistä siihen kertyneistä merkityksistä. Lapsuuden Bond elää meissä ja myöhemmissä Bondeissa. Pelkäksi sovinnistiseksi muinaisjäänteeksi leimaamalla leimaamme myös itsemme ja lapsuuden katsomiskokemuksen. Elokuvan kontekstistaan irrottamalla oiomme syklisen mediatekstin mutkat suoriksi vetämällä syyttävän viivan nykyisyydestä menneeseen mediatekstiin. Mutta voi kysyä, täytyykö vai tyhjeneekö syklinen mediateksti merkityksistä yhä uusien katsomiskokemusten myötä – voiko syklinen mediateksti uusiutua vai elääkö se ennen kaikkea nostalgiasta? Ehkä syklinen sankari vieriiikin ajassa eteenpäin loputtomiin.

Kirjallisuus

Bennett, Tony (2017). The Bond Phenomenon: Theorising a Popular Hero – A Retrospective. *International Journal of James Bond Studies*, 1(1), 2. DOI: <http://doi.org/10.24877/jbs.4>

Harmon, Stephen (2019). Bond's number is up: black female actor is the new 007. *The Guardian*. RL: <https://www.theguardian.com/film/2019/jul/15/lashana-lynch-new-007-james-bond-daniel-craig>

Kortti, Jukka (2011). 'Generations and Media History' In Leopoldina Fortunati and Fausto Colombo (eds.) *Broadband Society and Generational Changes Series: Participation in Broadband Society - Volume 5*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang, 69–93.

Rojek, Chris (2001). *Celebrity*. London: Reaktion Books.

The influence of the cinema on children and adolescents. An annotated international bibliography. (1961). Reports and Papers on Mass Communications, No 31. UNESCO.

Yeffeth, Glenn toim. (2006). *James Bond in the 21st Century: Why We Still Need 007*. Dallas: BenBella Books.